

1944-YIL FEVRAL OYIDA «XORAZM HAQIQATI» GAZETASIDA IQTISODIY
SAFARBARLIK VA IJTIMOIIY HAYOT: VILOYAT MATBUOTINING STRATEGIK
BURILISH DAVRIDAGI VAZIFALARI

Xudoyorov Abrorjon

Mamnun universiteti, 1-bosqich magistranti.

xudoyorov.abrorjon.historian@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20794842>

Annotatsiya. Mazkur maqolada «Xorazm haqiqati» gazetasining 1944-yil fevral oyiga oid №19–37 (4587–4605)-sonlari tarixiy-manbashunoslik jihatdan tahlil qilinadi. Bu davr Ikkinchi jahon urushining global burilish nuqtasi — Leningrad blokadasi butunlay tugatilishi va Ukraina frontida yirik gʻalabalar qozonilgan pallaga toʻgʻri keladi. Tadqiqot shuni koʻrsatadiki, frontdagi harbiy qoʻmondonlik buyruqlari bilan bir qatorda, mahalliy qishloq xoʻjaligi targʻiboti — paxta maydonlarini kengaytirish, MTS (mashina-traktor stansiyalari) samaradorligini oshirish va mehnat intizomini mustahkamlashga oid materiallar gazeta sahifalarida sezilarli darajada kuchaygan. Gazetaning ushbu davrdagi funksiyasi sof axborot tarqatuvchi vositadan harbiy, siyosiy va iqtisodiy safarbarlik platformasiga aylanishning yorqin namunasidir.

Kalit soʻzlar: «Xorazm haqiqati», 1944-yil, viloyat matbuoti, paxtachilik safarbarligi, MTS, Leningrad blokadasi, uy fronti iqtisodiyoti, Oliy qoʻmondonlik buyruqlari.

Abstract. This article analyzes issues №19–37 (4587–4605) of the "Khorazm Haqiqati" newspaper from February 1944 through a historical and source-study lens. This period corresponds to a global turning point in World War II — the complete lifting of the Siege of Leningrad and major victories on the Ukrainian front. The study demonstrates that alongside military command orders from the front, local agricultural propaganda — expanding cotton cultivation, increasing the efficiency of Machine-Traktor Stations (MTS), and strengthening labor discipline — intensified significantly within the newspaper's pages. The function of the regional press during this period serves as a clear example of a shift from a purely informational medium to a platform for military, political, and economic mobilization.

Keywords: "Khorazm Haqiqati", 1944, regional press, cotton mobilization, MTS, Siege of Leningrad, home front economy, Supreme Command orders.

KIRISH

Urushning toʻrtinchi yiliga, yaʼni 1944-yilga kelib, Sovet Ittifoqining harbiy-siyosiy ahvoli tubdan oʻzgarib boshlagan edi. Stalingrad jangi (1942–1943), Kursk toʻqnashuvi (1943) va ayniqsa, Leningrad blokadasi (1941-yil sentyabr — 1944-yil yanvar)ning batamom tugatilishi sovet qoʻshinlariga strategik tashabbus imkonini berdi [3]. Biroq bunday sharoitda uy frontidagi (front orti) vaziyat yangicha talablar bilan yanada murakkablashdi: erishilgan gʻalaba salohiyatini moddiy jihatdan taʼminlash — armiyani oziq-ovqat, sanoatni xomashyo va texnikani ehtiyot qismlar bilan uzluksiz taʼminlab turish — avvalgidan ham muhimroq tus oldi [4].

Oʻrta Osiyo respublikalari, xususan Xorazm viloyati, urushning soʻnggi yillarida paxta yetishtirishdagi strategik roli bilan nafaqat mahalliy, balki umumittifoq xalq xoʻjaligi tizimida

alohida o‘rin egalladi [6]. Bu muhit viloyat gazetasi hisoblangan «Xorazm haqiqati»ning axborot siyosatida ham chuqur iz qoldirdi: tahririyat nafaqat frontdagi g‘alabalarni yorituvchi, balki qishloq mehnatkashlarini paxta ekish rejasini oshig‘i bilan bajarishga, MTS ishchilarini esa texnik normalarni kechayu kunduz bajarishga undovchi asosiy targ‘ibot mexanizmiga aylandi [5].

Ushbu tadqiqotda 1944-yil fevral oyidagi nashrlarga murojaat qilinadi. Chunki aynan shu oy bir vaqtning o‘zida bir nechta muhim ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni o‘z ichiga olgan edi: Qizil Armiyaning 26 yillik yubileyi (23-fevral), Ukraina frontidagi Korsun-Shevchenko operatsiyasi natijalarini umumlashtirish hamda qishloq xo‘jaligida bahorgi agrotexnik ishlarga tayyorgarlikning boshlanishi [1]. Ushbu omillarning bir vaqtda kesishishi gazeta tahririyatiga o‘ziga xos «informatsion konstellyatsiya» (axborot majmuasi) yaratishga imkon bergan.

TADQIQOT USULLARI

Tadqiqotning metodologik asosini tarixiy manbashunoslik tahlili tashkil etadi. Asosiy birlamchi manba sifatida «Xorazm haqiqati» gazetasining 1944-yil fevral oyiga oid skanlangan sahifalari — №19 (4587)-sondan №37 (4605)-songacha bo‘lgan jami 19 ta sonidan foydalanildi [1]. Ushbu sonlardagi materiallar tarkibiy jihatdan uchta asosiy kategoriyaga ajratilgan holda o‘rganildi:

(a) Harbiy-operativ materiallar: I. Stalin imzolagan Oliy Bosh Qo‘mondon buyruqlari, SOVINFORMBYURO xabarlarini hamda front qahramonlari haqidagi lavhalar;

(b) Mahalliy iqtisodiy materiallar: Paxta yetishtirish hajmini oshirish chaqiriqlari, MTSlar faoliyatining tanqidiy tahlili va kolxoz brigadalari o‘rtasidagi musobaqa reytinglari;

(c) Siyosiy-mafkuraviy materiallar: Qizil Armiya yubileyi munosabati bilan VKP(b) Markaziy Qo‘mitasi murojaatnomalari, partiya mafkuraviy tarbiyasiga oid maqolalar va jamoaviy qasam matnlari.

Tadqiqot davomida har bir kategoriyaga ajratilgan gazeta sahifasi maydoni miqdoriy jihatdan hisoblab chiqildi va ularning umumiy nashr hajmiga nisbatan ulushi taqqoslandi. Sifat tahlili (content analysis) uchun gazetaning leksik qatlami, ya‘ni eng ko‘p qo‘llangan so‘z-obrazlar, shiorlar hamda bosh qahramon tiplari o‘rganilib, ular davrning ijtimoiy-psixologik muhiti kontekstiga joylashtirildi.

Manbaning cheklovlari haqida ham to‘xtalib o‘tish joiz: urush sharoitida nashr etilgan gazeta materiallari hech qachon mutloq «obyektiv» axborot manbai bo‘la olmagan [4]. Ular muayyan ijtimoiy-siyosiy tartib va safarbarlikni ta‘minlashga mo‘ljallangan diskursiv mahsulotdir.

Binobarin, maqolada faqatgina «gazeta nima dedi?» degan savol bilan cheklanib qolmasdan, balki «nima uchun aynan shunday uslubda aytdi?» degan fundamental savolga javob izlandi.

TADQIQOT NATIJALARI

Tahlil etilgan 19 ta gazeta soni bo‘yicha quyidagi muhim tarixiy topilmalar aniqlandi:

Birinchi topilma — Oliy qo‘mondonlik buyruqlarining markaziy o‘rni. O‘rganilgan deyarli barcha sonlarda I. Stalin imzolagan Oliy Bosh Qo‘mondon buyruqlari sahifaning markaziy qismida — «Xorazm haqiqati» sarlavhasining darhol ostida joylashtirilgan [1]. Ushbu buyruqlar to‘liq matnda, alohida yirik shriftlar bilan chop etilgan.

Masalan, gazetaning №29-sonida general Vatutinga, №32-sonida esa general Govorovga berilgan buyruqlar orqali Leningrad va Ukraina yoʻnalishlaridagi strategik gʻalabalar eʻlon qilinadi. Viloyat gazetasi bu oʻrinda markaziy davlat aloqa tizimining eng soʻnggi va muhim bugʻini vazifasini bajargan: Moskvadagi oliy qarorlar Xorazm daryo boʻyi kolxozchisigacha yetib borishi shart edi.

Ikkinchi topilma — paxtachilik va MTS mavzusining keskin oʻsishi. 1942–1943-yilgi sonlarga qaraganda, 1944-yil fevral sonlarida ichki qishloq xoʻjaligi tematikasi juda keskin kuchaygan. Masalan, №33-sonda «Urganch 2-MTSidagi qoloqlik sabablari» sarlavhali yirik tanqidiy maqola chop etilgan boʻlib, unda muallif (A. Rahimov) MTSning texnik baza yetishmasligi va kadrlar qoʻnimsizligi sababli ishlab chiqarish rejasini barbod qilayotganini keskin tanqid ostiga oladi [1]. №26 va №27-sonlarda esa viloyatdagi kolxozchilarning Stalin nomidagi kolxoz faoliyatini yuksaltirish uchun bergan «muqaddas qasamyodlari» matni berilgan. Bu materiallar ishlab chiqarish majburiyatlarini mafkuraviy-ruhiy darajaga koʻtarishga urinishlardan dalolat beradi.

Uchinchi topilma — Qizil Armiyaning 26 yilligi keng yoritilishi. 22–23-fevral kunlariga toʻgʻri keluvchi №36 va №37-sonlar VKP(b) Markaziy Qoʻmitasining bayram murojaatnomasi, viloyatdan frontga ketgan jangchilarning maktublari va vatandosh qahramonlar haqidagi ocherklarni oʻz ichiga oladi [1]. Bu mavzu shunchaki vatanparvarlik targʻiboti boʻlmay, balki mahalliy aholining frontdagi yaqinlari bilan maʼnaviy-ruhiy aloqasini saqlab turish funksiyasini bajargan.

Toʻrtinchi topilma — Ukraina mehnatkashlarining vatanparvarlik harakatiga oid materiallar. Gazetaning №32-sonida chop etilgan maxsus maqola nemis-fashist bosqinchilaridan ozod etilgan Ukraina hududlaridagi mehnatkashlarning front orti tiklanish jarayonlarini koʻrsatadi [1]. Ushbu material Xorazm oʻquvchisiga geografik jihatdan uzoq boʻlgan Ukraina hududidagi voqealar fonida umumsovet birdamligi hissini uygʻotish uchun xizmat qilgan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalarini kengroq tarixiy kontekstda baholaydigan boʻlsak, 1944-yil fevral oyi «Xorazm haqiqati» gazetasi — xronologik jihatdan urushdagi burilish davri ortda qolgan, gʻalaba yaqinligi sezila boshlagan, ammo iqtisodiy zoʻriqish va charchoq eng yuqori nuqtaga yetgan bir paytning qimmatli tarixiy hujjatidir. Agar 1942-yilgi sonlarda tahririyatning bosh vazifasi aholi ruhiyatini tushirmaslik va frontdagi ogʻir chekinishlarni oʻta ehtiyotkorlik bilan «boshqariladigan» tasvirda koʻrsatish boʻlgan boʻlsa, 1944-yilga kelib vazifa tamomila oʻzgardi: endilikda erishilayotgan gʻalabalarni bayram qilish barobarida, iqtisodiy safarbarlikni yanada repressiv-mafkuraviy xarakterda kuchaytirish talab etildi.

Ushbu oʻziga xos ikkilikni (gʻalaba shukuhi va iqtisodiy qiyinchilik) urushning yakuniy bosqichidagi sovet iqtisodiy siyosati orqali tushuntirish mumkin. Taniqli tarixchilar Jon Barber va Mark Xarrison taʼkidlaganidek, urushning soʻnggi yillarida sovet hukumati barcha ishlab chiqarish resurslarini harbiy sanoat uchun yanada qattiqroq safarbar etdi [2]. Bu esa front ortidagi qishloq xoʻjaligi tumanlari, xususan, paxtachilik hududlari aholisi zimmasiga normadan tashqari majburiy mehnat yuklanishini keltirib chiqardi [6].

Xorazm gazetasida yaqqol ko'zga tashlangan MTSlar faoliyatining shafqatsiz tanqid qilinishi va kolxozlarning «ommaviy qasamyodlari» ana shu umumittifoq harbiy-iqtisodiy siyosatining chekka bir viloyat matbuotidagi aksidir [1].

Yana bir muhim jihat — Oliy qo'mondonlik buyruqlarining vizual ta'siridir.

Bu an'anaviy targ'ibot usuli bo'lib, u savodxonlik darajasi turlicha bo'lgan ommaviy auditoriyaga mo'ljallangan edi: o'quvchi buyruq matnini to'liq tushunib o'qiy olmagan taqdirda ham, uning sahifani to'liq egallagan yirik formati, vizual tipografiyasi va tagidagi «I. Stalin» imzosi unga kuchli psixologik ta'sir ko'rsatishi kerak edi [4].

Nihoyat, gazetaning «guvohlik» funksiyasi alohida ahamiyatga ega.

Frontchilardan kelgan xatlar yoki qishloq mehnatkashlarining yutuqlari hayotiy misollar orqali «sotsialistik realizm» metodiga mos ravishda tasvirlangan [5].

Mahalliy o'quvchi uchun ushbu qahramonlar mavhum shaxslar emas, balki o'z yon qo'shnisi, tanish tumandoshi yoki qarindoshi edi. Aynan shu omil viloyat gazetasining ta'sir kuchini markaziy nashrlarga (masalan, «Pravda» yoki «Izvestiya») qaraganda ancha yuqori bo'lishini ta'minlagan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, «Xorazm haqiqati» gazetasining 1944-yil fevral sonlari Ikkinchi jahon urushi davri O'rta Osiyo ijtimoiy-iqtisodiy tarixining ko'p qatlamli va hali to'liq o'rganilmagan manbaidir.

Keyingi tadqiqotlarda ushbu materiallarni urushning dastlabki yillari (1941–1942) materiallari bilan tizimli ravishda qiyosiy tahlil qilish va davlat arxivlaridagi fond hujjatlari bilan boyitish O'zbekiston front orti tarixini xolis yoritishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR RO'YXATI:

1. «Xorazm haqiqati» gazetasi, №19–37 (4587–4605)-sonlar, 1944-yil fevral. Urganch: Xorazm viloyat matbuot nashriyoti. .
2. Barber, J., Harrison, M. The Soviet Home Front: 1941–1945. A Social and Economic History of the USSR in World War II. — London: Longman, 1991.
3. Snyder, T. Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin. — New York: Basic Books, 2010.
4. Бурлацкий, Ф. М. Советский режим в годы Великой Отечественной войны. — Москва: Политиздат, 1985.
5. Muxtorov, A. O'zbekiston matbuoti tarixi. — Toshkent: Fan, 1995.
6. Рашидова, Д. Ўзбекистон Иккинчи жаҳон уруши йилларида. — Тошкент: Фан, 1976.